

РЕЦЕНЗИЯ

Относно: оценяване на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)“

Рецензент: Проф. д-р Любчо Варамезов, катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

Автор на дисертационния труд: Снежана Веселинова Найденова, задочен докторант към катедра „Индустриален бизнес и предприемачество“ при Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов

Тема на дисертационния труд: „Иновациите в образователната система в контекста на предприемаческия модел на обучение“

Основание за написване на рецензията: Заповед №1184/29.10.2024 г. на Ректора на Стопанска академия, с която е утвърден съставът на научното жури, както и решение на научното жури на проведеното първо заседание на 30.10.2024 г.

I. Информация за докторанта

Докторант Снежана Веселинова Найденова е родена на 23.12.1987 г. в гр. София. Средно образование завършва в Професионална гимназия по механоелектротехника, гр. Пирдоп (специалност „Машинна обработка на информацията“), а висше – в Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Свищов, специалност „Икономика на индустрията“ (бакалавър) и „Корпоративен мениджмънт“ (магистър). В Стопанска академия придобива и професионална квалификация по специалност „Икономическа педагогика“. Професионалният си опит като специалист (специалист „ТРЗ“, „ПТО“) и ръководител (ръководител направление „ПТО“, „Административен отдел“) придобива в български компании. Притежава и редица допълнителни квалификации (пета професионално-квалификационна степен; планиране на интерактивни уроци за учениците; проектно-базирано обучение; финансова грамотност у учениците; киберсигурност и дигитално

гражданство за учители; образование в електронна среда и мн. др.). Владее на добро ниво руски и английски езици. Понастоящем работи в Професионална гимназия по механоелектротехника, гр. Пирдоп като учител по Икономика.

Докторант Снежана Найденова, съгласно Заповед №159/23.03.2021 г. на Ректора на СА, е зачислена в докторантура, задочна форма на обучение, считано от 01.04.2021 г., със срок на обучение 4 г. Отчислена е с право на защита с решение на Факултетния съвет на факултет „Производствен и търговски бизнес“ (Протокол №3/28.10.24 г.).

II. Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд е разработен в обем от 227 страници, със следните структурни елементи: заглавна страница, съдържание, списък на таблиците, списък на фигурите, списък на приложенията в дисертационния труд, термини и съкращения, увод, три основни части (три глави), заключение, литературни източници и приложения. Основните части на дисертационния труд са взаимосвързани и разработени в логическа последователност. Представена е богата библиографска справка (36 литературни източници на латиница и 119 на кирилица). За визуализиране на представяната информация авторът използва 65 фигури и 13 таблици.

Обект на изследването са иновациите в образователната система на Р България, а негов **предмет** – възможностите за усъвършенстване на образователната система чрез въвеждането/използването на иновации на базата на предприемаческия модел на обучение.

Целта на научното изследване е да се проучат възможностите за усъвършенстване на образователната система чрез въвеждането/използването на иновации, базирани на предприемаческия модел на обучение. За постигане на така дефинираната цел авторът извежда 5 изследователски задачи.

В изследването си авторът защитава **тезата**, че интегрирането на предприемаческия модел на обучение като съвкупност от образователни иновации на

училищно, регионално и национално ниво предоставя реални ползи от формирането и използването на предприемаческата визия в духа на предприемаческото мислене и поведение в българската образователна система.

В процеса на изследването авторът използва богатата палитра от **изследователски подходи** (исторически, дескриптивен, целеви, системен, процесен, структурен, функционален, клъстерен и др.) и **методи** (анализ и синтез на информация, анализ на базови данни и информационни източници, документален и контент-анализ, вторичен анализ на данни, наблюдение, интервюиране, консултиране, регистриране на първична информация от единиците на изследване, сравнение, експертни оценки, логически метод, индукция и дедукция, формализация, моделиране, графично и таблично представяне на информацията, статистически анализ и др.).

В дисертационния труд са използвани разнообразни **източници на информация** (специализирана научна литература; официална информация от Националния статистически институт; данни от емпирични проучвания с тематика и обхват, близки до настоящото изследване; специализиран периодичен печат, брошури, каталози; данни от анкетни проучвания, проведени интервюта и консултации; информация от наблюдения и регистрация на статистически данни; Интернет сайтове и бази данни и др.). В рамките на емпиричното изследване, проведено през периода 01.04.2021 – 01.04.2023 г., са обработени анкетни карти от 1168 респонденти. Допълнително са осъществени интервюта и консултации.

Коректно са посочени ограничителните условия в дисертационния труд по отношение на обекта, предмета и периода на изследване. Те очертават цялостната концептуална рамка на изследването. Докторантът споделя и основните проблеми, с които се сблъсква по време на провеждане на изследването (затруднения при получаване на информация, нежелание на респондентите да отговорят на поставени въпроси и др.).

Дисертационният труд съдържа научни и научноприложни резултати, за които ще стане по-късно реч, и е доказателство за притежаваните от автора теоретични

знания и способности за провеждане на самостоятелни научни изследвания. Неговият вид и обем отговарят на изискванията на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на Закона за развитие на академичния състав в Република България.

III. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Актуалността и значимостта на настоящия дисертационен труд е безспорна. Образованието има неотменима роля за повишаване на икономическия потенциал на всяка държава и развитието на всяко общество. Образователните институции непрекъснато се развиват, за да отговорят на постоянно възникващите предизвикателства, идващи както от вътрешната, така и от външната среда. Те са призвани да отговорят адекватно на изискванията и очакванията на бизнеса. Затова те следва да разработват учебни планове и програми и въвеждат нови модели на обучение, които позволяват да бъдат усвоени ключови умения и компетентности, адекватни на съвременните условия. Въвеждането на предприемаческия модел на обучение е една от предпоставките за изграждане на модерна образователна система, отдаваща на предприемачеството приоритетно значение.

Във **въведението** докторантът обосновава актуалността и значимостта на изследвания проблем, ясно дефинира тезата, обекта, предмета, целта и задачите на изследването, очертава ограничителните условия и посочва възникналите в хода на проучването проблеми.

В **първа глава** авторът разглежда българската образователна система през призмата на нейните отколешни традиции и натрупан богат опит. Подробно са представени структурата и функциите на образователната система, като се акцентира на централизирания модел на нейното управление и основната роля на МОН в него. Този модел позволява на държавата да контролира спазването на общите стандарти в образованието. Очертана е стратегическата рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021-2030), в която се открояват девет приоритетни области. Разгледани са иновациите в образователната система, като докторантът изтъква тяхната роля за развитие на образованието. Специално

внимание е отделено на иновативното образование и обучение и авторът посочва различията между традиционния модел на обучение и новия, иновативен такъв. В последната част на тази глава докторант Найденова разглежда спецификата на образователната интеграция и интегрирането на образователните иновации на трите основни нива – национално, регионално и училищно. Първа глава на дисертационния труд завършва с изводи и обобщения.

Втора глава е посветена на тенденциите и практиките за налагане на предприемаческата визия в сферата на образованието. В нейното начало авторът представя методологията, която прилага в процеса на изследване, както и неговия обхват. Дефинирани са обектът, предметът, целта и подцелите на проведеното емпирично проучване, както и три хипотези. Представен е използваният инструментариум, неговият обхват, информационното осигуряване на емпиричното проучване. Основните етапи, през които то преминава, са подробно изяснени. Същото се отнася и за направения профил на респондентите. Предприемаческият модел на обучение е представен като система от компетентности. Авторът доразвива въпроса за предприемаческия модел в контекста на образователната система. Открити са факторите, които влияят върху развитието на предприемаческия дух в сферата на образованието. Накрая авторът отделя внимание на предприемаческата подготовка на обучаемите, получена в резултат от придобиването на предприемачески знания и умения. Втора глава също завършва с обобщения и изводи.

В трета глава са идентифицирани основните проблемни области, посочени са очакваните резултати и действията, които трябва да се предприемат в бъдеще. Според автора на дисертационния труд успехът на реализацията на трансформацията в образователния модел и преформатирането на образователната визия в съответствие с потребностите на обществото зависят от мотивацията и ангажираността на всички участници в процеса на прилагане на предприемаческия модел на обучение. Представени са добрите практики в иновативните училища в България и са открити ползите от обучението в духа на предприемачеството.

Очертани са потенциалните ефекти и резултати от въвеждането на предприемачески модел на обучение. Резултатите от изследването и техният анализ позволяват на автора да набележи действията, които трябва да се предприемат в бъдеще, за да се увеличат/ускорят трансформациите, основани на иновациите. Докторант Найденова предлага два варианта като стартови позиции от гледна точка приложимостта на предприемаческия модел на обучение в българската образователна система. В заключение, и трите хипотези, дефинирани в началото на втора глава, са потвърдени. И тази глава, подобно на предходните, завършва с изводи и обобщения.

В **заключението** на дисертационния труд авторът прави обобщение на постигнатите резултати от проведеното изследване. Резултатите от теоретико-емпиричното изследване потвърждават изследователската теза, а направените от докторанта препоръки могат да бъдат приети като конструктивен диалог.

Внимателното ми запознаване със съдържанието на ръкописа ми позволяват да направя следните оценки и изводи:

✓ Дисертационният труд отговаря по своя вид, обем, съдържание и научна стойност на изискванията на Правилника за развитие на академичния състав в Стопанска академия „Д. А. Ценов“.

✓ Изследвания проблем е актуален и значим от теоретична и особено от практико-приложна гледна точка.

✓ Използваните литературни източници, в количествено и качествено отношение, са достатъчни, за да се представи изчерпателно съществуващото към момента знание по отношение на изучавания проблем.

✓ Структурата на дисертационния труд е логически издържана и позволява постигането на поставените цели.

✓ Разработена е подходяща методика, която е приложена и като резултат са потвърдени всички тествани хипотези и на тази база е доказана изследователската теза.

✓ Авторът визуализира по подходящ начин основните постановки, идеи и резултати, чрез използването на голям брой фигури и таблици.

IV. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дисертационният труд, съгласно чл.6 (2) от Закона за развитието на академичния състав в Република България, трябва да съдържа научни или научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Както бе отбелязано по-горе, дисертационният труд на Снежана Найденова е оригинална разработка по един актуален и значим за българското образование проблем и съдържа както научни, така и научноприложни резултати. Основните приноси на кандидата могат да се формулират така:

- Въз основа на широкообхватно и критично изследване е обогатено теоретичното познание относно взаимодействието между образователната система, иновациите, предприемаческата култура и предприемаческия модел на обучение като иновативна практика, насочена към повишаване качеството на образователните продукти/услуги. Представени са авторова класификационна систематизация на видовете иновации в образователната система и съдържателно-етапен обхват на иновационния процес от гледна точка на образователната система.

- На база теоретичното изследване е разработена и апробирана методика за анализ и оценка на възможностите за повишаване на качеството на образователните продукти/услуги чрез въвеждането на предприемаческия модел на обучение като вид иновация в образователната система. Идентифицирани са основните проблемни области **при** и **ползи от** прилагането на образователните иновации в България.

- Въз основа на емпирично проучване са оценени възможностите за повишаване качеството на образователните продукти/услуги чрез интегриране на предприемаческия модел на обучение като съвкупност от образователни иновации на училищно, регионално и национално ниво, и за реализиране на ползи от формирането и използването на предприемаческата визия в духа на предприемаческо мислене и поведение в българската образователна система.

- Въз основа на систематично теоретично и емпирично проучване е разработена авторова Концептуална схема на въвеждане/внедряване/прилагане на предприемаческия модел на обучение, отчитаща влиянието на външните и

вътрешните фактори върху образователната система, спецификата на отделните нива на интегриране (училищното, регионално и национално ниво) и възможностите за реализиране на ползи от въвеждането на иновативни (добри) образователни практики.

V. Оценка на публикациите по дисертацията

Списъкът с научни публикации, представен от Снежана Найденова, съдържа общо 6 заглавия (3 статии и 3 доклада). Всички публикации са самостоятелни, изцяло дело на автора и са пряко свързани с темата на дисертационния труд. Те са напълно достатъчни в количествено отношение и надхвърлят минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България за придобиване на образователна и научна степен „доктор“.

VI. Оценка на автореферата

Заедно с дисертационния труд Снежана Найденова е представила, съгласно изискванията, и автореферат. Авторефератът по своя обем (55 страници), форма, структура, обхват и съдържание е разработен съгласно обичайната практика. Синтезирано и достоверно отразява постиженията на дисертационния труд. Авторефератът съдържа и Справка за основните приносни моменти в дисертационния труд, Списък на публикациите по темата на дисертационния труд, Справка за изпълнение на минималните национални изисквания във връзка с процедура за придобиване на ОНС „Доктор“, Списък на участията в национални и международни научни конференции и форуми, както и Декларация за оригиналност и достоверност.

VII. Критични бележки, препоръки и въпроси

Снежана Найденова успешно се е справила с научноизследователската си задача. Оценката ми за качеството на дисертационния труд, постигнатите научни и

научно-приложни резултати, е висока. Не откривам сериозни слабости, освен посочените по-горе в изложението.

Въпроси:

1. Според автора на фиг. 35 са представени *някои* от основните проблемни области, възпрепятстващи постигането на ефективни и трайни резултати от въвеждането на образователни иновации, базирани на предприемаческия модел на обучение (с. 127). Какви други проблеми (проблемни области) могат да бъдат посочени?
2. През последните няколко години се наблюдава ясно изразена тенденция на повишаване на възнагражденията в сферата на средното образование (предстои ново такова през следващата година). Стартовите заплати на българските учители са по-високи от на тези в други страни на ЕС като Полша, Словакия, Латвия и близки по размер до тези в Чехия и др. Как оценявате ефекта от увеличаващите се възнаграждения при решаването на проблема/проблемна област „Застаряване на педагогическия персонал“ и водят ли те до привличане на специалисти от, както се изразявате, „висока класа“ (с. 130)?
3. Убедена ли е докторант Найденова в своето твърдение, отново на с. 130 – „Синхронизирането на българското образование с европейските добри практики позволява устойчивост на резултатите, иновативност, прозрачност и популяризиране на предприемаческия модел на обучение“?

VIII. Заключение

Представеният за оценка дисертационен труд на тема „Иновациите в образователната система в контекста на предприемаческия модел на обучение“ е актуално и оригинално научно изследване, със значими за теорията и практиката резултати. Считаю, че дисертационният труд на Снежана Найденова по своя обем, структура, актуалност, практическа значимост и научна стойност отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Р България и на

Правилника за развитие на академичния състав в Стопанска академия за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Всичко това ми дава достатъчно основания да заявя своя **положителен** вот за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Снежана Веселинова Найденова по професионално направление 3.8. Икономика, докторска програма „Икономика и управление (индустрия)“.

Свищов,
06.11.2024 г.

Рецензент:.....
(Проф. д-р Л. Варамезов)